

КОМПАРАТИВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Шалата О.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Стаття є викладом основних тез індивідуальної наукової теми, запланованої на декілька наступних років. Подано короткий онтогенез компаративістичного аспекту у методиці навчання іноземних мов у Європі та в Україні. Окреслено переваги цього аспекту і його актуальність в умовах сучасного стану української філологічної освіти. Розкрито окремі принципи і механізми методологічного застосування компаративістичного аспекту при вивченні латинської, французької, німецької та англійської мов, наведено зразки його практикування і охарактеризовано його перекладознавчу вартісність. Особливу увагу приділено ролі компаративістичного аспекту у подоланні граматичних труднощів та явищ міжмовної інтерференції.

Ключові слова: порівняльно-історичний метод, компаративістичний аспект вивчення романо-германських мов, перфективація, деперфективація, міжмовна інтерференція, генетично споріднені мови, перекладознавство.

Статья является изложением основных тезисов индивидуальной научной темы, запланированной на несколько следующих лет. Представлен краткий онтогенез компаративистичного аспекта в методике обучения иностранным языкам в Европе и в Украине. Определены преимущества этого аспекта и его актуальность в условиях современного состояния украинского филологического образования. Раскрыты отдельные принципы и механизмы методологического применения компаративистичного аспекта при изучении латинского, французского, немецкого и английского языков, приведены образцы его практикования и охарактеризованы его перекладознавча стоимостную. Особое внимание уделено роли компаративистичного аспекта в преодолении грамматических трудностей и явлений межъязыковой интерференции.

Ключевые слова: сравнительно-исторический метод, компаративистичних аспект изучения романо-германских языков, перфективация, деперфективация, межъязыковое интерференция, генетически родственные языки, переводоведение.

The article is a summary of the basic theses of the author's individual scientific research theme laid out in several years perspective. It presents a short ontogenesis of a comparative aspect in the training of foreign languages technique in Europe and in Ukraine. It also shows the advantages of this educational aspect and its topicality in the present state of the Ukrainian philological education. Some noteworthy principles and mechanisms of methodological application of a comparative aspect at studying Latin, French, German, and English are revealed, the results of its practicing are manifested and its translation study significance is characterised. A peculiar attention is paid to the role of the aforementioned aspect in overcoming grammatical difficulties and interlingual interference.

Keywords: comparative-historical method, comparative aspect of Romance and Germanic languages study, perfectivation, deperfectivation, interlingual interference, indo-european studies, cognate languages, translation study.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Мета дослідження – розкрити повнобічний позитив застосування компаративістичного аналізу як методологічного аспекту вивчення романо-германських мов, встановити мінімум передумов та основних принципів його здійснення, охарактеризувати його історичний, освітній та науковий потенціал. **Актуальність теми:** суспільний прогрес в Україні і, перш за все, обставини мультилінгвізму у вітчизняній освіті та економіці (інструкції

для товарів із-за кордону, між тим – для техніки і медикаментів, побутують на голландській, литовській, португальській та інших мовах, які не вивчаються в системі української освіти) змушують до пошуку нових та осучаснення існуючих методологем, зокрема, до активізації компаративістичного (порівняльно-історичного) аналізу [генетично споріднених] мов. Хоча це – лише один з аспектів методики вивчення іноземних мов, однак його важливість і практичне значення незрівнянні: жоден інший аспект методики вивчення іноземних (романо-германських) мов не здатний його замінити і компенсувати (зважаючи, між іншим, на традиційну тягу українського студента до ясних граматичних роз'яснень). **Практичне значення:** як це дозволяє обсяг статті, компаративістичний аналіз отримує новітню історично-суспільну аргументацію на користь свого застосування, яке – з причини звісної методологічної заангажованості у несприятливій для української (ще недержавної) мови часи, – так і не було повноцінно задіяне у філологічний освітній процес. Напрацьовані у статті схеми, матеріали та висновки можуть бути використані у навчально-освітньому процесі; висвітлені новаторські та класичної цінності факти й етимології надаються до реферування у школярських та студентських наукових дослідженнях; опрацьовані зразки для структурної та функціональної класифікації перекладних відповідників граматичних явищ української, латинської, англійської, німецької та французької мов за обставин мультилінгвізму посприяють поширенню компаративістичного аналізу у викладанні слов'янських, романських та германських мов. **Об'єктом** дослідження є засади і принципи порівняльно-історичного аналізу спільних і відмінних граматичних явищ романо-германських та української мов на усіх історичних стадіях. **Предметом** дослідження статті є освітньо-методичний потенціал компаративістичного аналізу і модельні зразки практичності його застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обставини міжнародної філологічної інтеграції (зокрема, у науково-технічній метамові) та багатомовності (мультилінгвізму) у середній та вищій освіті зумовлюють не тільки нові підходи і методи до вивчення іноземних мов, але переформатовують завдання цього вивчення, рівень філологічних знань і професійну відповідальність (особливо, педагогічну).

Важливими перевагами компаративістичного аспекту методики вивчення іноземних мов є його універсальна раціональність (акцентує якості, притаманні цілій мовній групі чи сім'ї), лінгвістична концептуальність (базується на суто граматичних правилах і закономірностях) і перекладознавча спрямованість (зокрема, під взором на українську мову як target language). Водночас, цей аспект (умисне не титулюємо його "методом" вивчення чужих мов, бо з-поміж їх розмаїття кожен може – мірою потреби – з нього користати) неабияк мотивує в українського студента інтерес до поглибленого вивчення іноземних мов і має тенденцію до переростання в інтерес науковий, професійний. Синонімічна його назва "порівняльно-історичний аспект / метод" дещо застаріла і семантично вужча (не стосується перекладознавчих, контрастивних, універсальних, а також – педагогічних проблем). Сучасна компаративістика (comparative studies) сформувалася і розвивалася у романо-германському середовищі Європи від кінця XVIII ст. і, досягши розквіту завдяки дослідженням швейцарця Фердинанда де Соссюра, данця Расмуса Раска, німців Якоба Грімма і Фрідріха Шлегеля, французя Антуана Мейє та багатьох інших вчених, перетворилася у багатофункціональний інструмент наукових досліджень. В Україні XX ст. вона розвивалася – наскільки дозволяли соціально-політичні умови – як метод науково-філологічних досліджень, тоді як у світі компаративістичний аспект знайшов практичне застосування в освіті, літературі, історії та інших соціальних науках. Задіяння компаративістичного аспекту навчання іноземних мов у національну освіту довгий час перешкоджало домінуванню у ній державної російської мови, зіставно-історичне порівняння якої з українською здійснювати за тоталітаризму "не заохочувалося". Інша річ – романо-германські мови, які нині на високому рівні вивчають школярі та студенти суверенної України: компаративістичний компонент у їх викладанні – вагомий засіб ефективізації навчання

і надійний спосіб уникнення психологічно-філологічної проблеми, званої як міжмовна інтерференція.

Найпоширеніші з германських мов, що побутують у вітчизняній освіті, це, безперечно, англійська та німецька; з романських – французька і латинська (їх лінгвістичні якості, при потребі, легко зіставні з тими, які мають іспанська та італійська мови). Оскільки ці мови – генетично споріднені зі слов'янськими (мають спільну мову-предка), то уже цим визначається актуальність і важливість ознайомлення з їх порівняльною типологією. Тому кількість і якість публікацій на цю тему постійно прогресує. З-поміж ранніх посібників з компаративістики, до якої мали доступ українські освітяни, варто згадати добротну монографію "Історична морфологія французької мови" медієвіста В. Шишмарьова [13], що мала продовжити справу публікованої у 1920-х роках серії "Romano-Germanica". На тлі низки публікацій підручничкового типу, – Ю. Жлуктенка [4], Т. Бровченко [1], Б. Задорожного [5, 19], та ін., слід окремо відмітити навчальний посібник І. Корунця [16], – перше в незалежній Україні солідне англійськомовне дослідження з контрактивної типології англійської та української мов на всіх (окрім стилістичного) мовних рівнях. Примітно, що ця праця стала фінальним катарсисом щодо притаманного додержавницькій Україні почуття "мовної неповноцінності", бо – цитуємо передмову автора з першого видання (1985 р.) – "незаперечно переконає студентів у тому, що українська мова за своїм лексичним багатством і різноманітністю засобів вираження стоїть врівень з англійською та іншими світовими мовами". Нині на полиці компаративістичної тематики чимдалі більше літератури, дедалі частішають дисертаційні дослідження на цю тему. Разом з тим, досі бракує таких кардинальної ваги зіставлень, як латинсько- та готсько-українські.

Слід зауважити, що на стилістичному рівні компаративістичний аспект у навчанні іноземних мов має двояку особливість: оскільки поняття стилю стосується перш за все літератури, то самозрозуміло, що усі мови мають один і той же набір стилізмів (тропів і т. п.) та їх термінологічну базу, відрізняючись, – переважним чином, хоча не завжди, – граматичними засобами їх вираження, але які мало вивчається через копіткість аналізу, брак навчального часу і, рівно ж, – недостатнього рівня компаративістичної (зокрема, порівняльно-типологічної) компетенції. Відтак, – рідкісними сьогодні є масштабні, – культурологічного типу, – порівняння міжлітературних явищ, а наукові здобутки української мовознавчої компаративістики залишають бажати концептуальності європейського типу.

Компаративістичний аспект, отже, варто активізувати при вивченні іноземних мов на таких граматичних рівнях: фонологічному (частково), морфологічному, лексичному (включно з етимологією та деривацією), і синтаксичному (максимальна морфологічна одиниця – словоформа – є, водночас, мінімальною одиницею синтаксису). Необхідною передумовою цієї активізації є раціональне засвоєння основних понять і термінів, адже добре знання мови передбачає не уміння не лише комунікаційні, а й когнітивні (неабияк важливі у педагогічній освіті): тому до вузівських програм із романо-германських мов включено теоретичні курси, які вимагають, між іншим, добротне знання мовознавчої термінології. Без навичок морфологічного аналізу ефективність вивчення романо-германських мов недостатня: навіть чудовий розмовно-комунікаційний рівень не стане у пригоді, коли справа дійде до читання й інтерпретації багатомовної літератури або ж прикладно-лінгвістичних аспектів (історичних, науково-технічних текстів), не кажучи вже про синхронний, художній та інші типи перекладу.

Цікаво, що термін "морфологія" як окремий розділ граматики, що вивчає будову слова" – це "запозичення з німецької мови: нім. Morphologie утворено славетним літератором Й. В. Гете (1817) з основ слів гр. μορφή "форма" і λόγος "вчення" за зразком таких назв, як *біологія* (нім. Biologie), *теологія* (Theologie) та ін." [2; 3, с. 518].

Для морфологічного аналізу необхідне володіння мінімумом мовознавчої термінології, розуміння базових морфологічних понять ("корінь", "основа", "афікс", "флексія/закінчення",

"тематична голосна" "аблаут"), освідомленість із дієслівними та іменниковими (іменними) категоріями, поняттями загального і порівняльного мовознавства, принципами фонології та етимології. Ефективність навичок морфологічного аналізу у вивченні іноземних мов зростає з їх практичним застосуванням.

Шкільна практика морфологічного аналізу якщо і практикується, то ґрунтована лише на матеріалі рідної мови, а тому – мало помічна у застосуванні до романо-германського слова, тоді як на уроках іноземної мови з навчального потенціалу морфологічного аналізу користають недостатньо, – з огляду не так на малий "престиж" філологічної компетентності серед дітей шкільного віку, як на значну абстрактність спеціальних знань (з порівняльної типології, історичної фонетики і морфології), відсутність предмету "латинська мова" і недостатню розробленість компаративістичного аспекту методики викладання цього і суміжних ("французька / німецька / англійська / польська мова", "історія української мови") предметів. Тим часом, умови мультилінгвальності й тенденція до зниження шкільного віку для вивчення романо-германських мов зумовлюють потребу як у диверсифікації методик, так і в їх універсалізації: у будь-якому разі, і вчителю, й учневі знадобляться навички мисленнєвого або практичного розчленування цілого на складники, тобто, кожної граматичної форми – на її елементарні одиниці, – морфеми.

Виклад абстрактних правил морфологічного аналізу дієслівних форм (перш за все – їх найсуттєвішого складника: основи) важко популяризувати, але його можна узручити підбором вивірених наочно-ілюстративних прикладів. Такий підбір забезпечується відповідною методикою, яка, своєю чергою, диктується компаративістичними дослідженнями романо-германських та української мов. Примітно, що останнім часом кількість публікацій на цю тему зростає (передовсім, завдяки "локальним" методичкам і курсам). Незважаючи на те, що українська мова не є робочою мовою ООН і задіяна у освітніх процесах романо-германських суспільств Європи лише спорадично, зокрема, у їх славістичних дослідженнях, знавці української мови там цінуються, понадто, якщо вони добре знають мову держави та її історію і, до того ж, уміють аналізувати і порівнювати мовні явища. Адже про Україну й українську мову Європа (і, samozрозуміло, Америка) знали і знають так само добре, як самі українці, хіба що для них це – лише інформація, без почуттів... Нині американський словник англійської мови, названий в честь лексиколога Ноя Вебстера (New Webster's Dictionary), сповіщає світові про те, що англійська, французька, іспанська, решта мов ООН та Старого і Нового світу походять з тої прамови, яка звучала на українських теренах багато тисячоліть тому: "Розпад прото-індоевропейської мови на низку діалектів відбувся, як вважають, не пізніше 3000 років до Р.Х., коли автентичні її мовці почали мігрувати з південно- або центрально-східної Європи" [17, с. хі] (якщо Рахів – географічний центр Європи, то розміщення праявності носіїв індоевропейської мови кожному легко збагнути). І це – при цілковитій історичній загадковості походження слов'ян, мови яких, як і мови прибалтів (пруська, литовська, латвійська), – незважаючи на їх хронологічно пізні засвідчення – зберігають чимало індоевропейських аграматизмів. А. Мейє зауважував щодо цього: "Як і в дієслові, у структурі імені слов'янська мова залишилася вірною принципам індоевропейської словозміни" [6, с. 272]. Коли історія романських мов відносно ясна, то про германські мови можна сказати, що у них поєднуються дуже древні і зовсім модерні явища: готський синтетичний медіопасив, що співпадав з давньогрецьким медіумом, не успадкувався сучасними германськими мовами (замінений новим пасивом з дієприкметником II), зате кореневий аблаут вони зберегли добре (нім. *sehe* "бачу" : *sah* "бачив", англ. *see* : *saw*; в українській він спорадичний: "*беру брав*"; був поширений у латинській, але французькою та іншими романськими збережений частково: лат. *video* : *vīdī* ≈ фр. *je vois* : *je vis*). У кожному разі, спільні основи відшукуються і лінгвістичні зв'язки віднаходяться, що тільки покращує інтермовні (інтернаціональні) стосунки у сучасному світі. Власне, це "покращення" і визначає актуальність компаративістичного аспекту методики вивчення іноземних мов в українській

освіті, бо досі тут домінують напрацювання – й то, слід визнати, ґрунтовні, – російського мовознавства. Небезвідносно до науковості висновків, незалежній Україні довелося боротися за самостійність і на мовному полі, хоча здобутки цілої плеяди геніальних вітчизняних лінгвістів (зокрема, змістовні компаративістичні слов'яно- та українознавчі праці Олександра Потебні та Агатангела Кримського) перейняла – з політичних причин – російська філологія.

Сьогодні багато етимологій, нерідко здійснених під "партвказівку", вважаються неспроможними. Якщо лексема відсутня у російській мові, а є в українській, то це далеко не завжди пізній новоутвір, і – навпаки: якщо в російській є "сударь", а в українській цієї лексеми нема, то це не вада останньої, бо цей росіянізм (точніше, церковно-слов'янізмом) відображає – у спотвореному з низки позамовних причин звучанні – прадревнє слово "*гос-подар-ь*" (> рос. "*государь*"), друга основа якого відтворює індоєвропейську назву "батька" – лат., гр. *pater*, гот. *fadar*, сскр. *pitar* (пор. укр. апелятив "*патку* мій, *патку*", рос. "*nána*").

Здорова недовіра до західно-європейської філології, яку – щоправда, не без іронії, – Тарас Шевченко озвучив добре відомим рядком "Дас[т]ьбі... Колись будем і по-своєму глаголать, Як німець покаже", була багато зумовлена початковим етапом її розвитку, коли її порівняльна техніка ще вдосконалювалася. На початку ХХ ст. мовознавча компаративістика здійснила потужний прогрес і вже Михайло Грушевський з повагою відносив її до перспективних молодих наук ("порівняне язикознавство (гльотіка)... на пункті методу далеко не сказала ще останнього слова, і в певних точках її розслідув можливі великі сумніви" [3, с. 17]. Видатний історик присвятив половину першого тому "Історія України-Руси" питанню "порогу історичних часів для українського народу", коли формувалися основні культурно-побутові реалії, які, власне кажучи, "порівняне язикознавство слідить... по язиковому запасу". Обшир використаної ним бібліографії з порівняльної лінгвістики справді вражає: Шрадер, Ягіч, Кун, Сумцов, Бодуен де Куртене, Педерсен, Пайскер, Дельбрюк, Міклошич, Брюкнер, Хвойка і десятки інших "світил" історично-порівняльного мовознавства мали у великого українця авторитет і постачали йому лінгвістичний матеріал для давньої історії України-Руси. Багатомовні лексемні зіставлення ("для слова хліб маємо інтересний ряд: лат. *libum*, гот. *hlaifs*, сл. *хлѣбъ*, лит. *klepas*") рясно ілюструють типологічну близькість та спільну балто-слов'яно-германо-романську етимологію, водночас, вимагаючи від допитливого читача компаративістичної ерудиції, – принаймні для того, щоби "добачити" у наведеному готському слові сучасну німецьку лексему *der Leib* (зі семантичною переміною) чи англійську *loaf*, щоби самостійно збагнути, що топонім Клайпеда (порт на р. Німан) дослівно по-литовськи означає "хлібоїда" і що у латинському відповіднику уже є фонетична згуба (а це слово – з вокабуляру Катона і Вергілія).

Завдяки компаративістичному аналізу – і це неабияк важливо – цілком нівелюється проблема навіть внутрішньомовної інтерференції. Приміром, щоби уникнути взаємовпливу у студентській психіці англійських слів *count* "граф", *countess* "графиня", *country* "край, країна", *countenance* "вираз обличчя", *to count* "лічити", *counter* "прилавок, конт, кін, рахівник", *counterfeit* "підробка", *account* "рахунок, звіт" *discount* "скидка, дисконт" і под., слід звернутися до історії мови. Лексика сучасної англійської мови лише на третину складена з власне германізмів, зате на дві третини – з латинізмів та галлізмів (запозичень з французької мови), причому, останні почали активно побутовувати в англійській мові ще у середньовіччі (після завоювання Англії нормано-французькими завойовниками у 1066 р. та їх понад двохсотлітнє державницьке правління). Отож, можна говорити про прямі запозичення з латини (це, переважно, загальнокультурні – наукові, юридичні, релігійні – поняття з доби Відродження і Реформації, а також – новітні, доби Індустріальної революції) і опосередковані, цебто – галлізми (ті ж латинізми, що їх успадкувала і трансформувала французька мова на різних періодах розвитку). Відтак зрозуміло, що по етимологію більшості англійських (і майже усіх французьких) лексем потрібно звертатися до латини. На цім моменті варто наголосити ще й тому, що на вивчення латинської мови студенти РГФ витрачають цілий рік, а це, гадається,

– вповні достатній час для того, щоби вивчити принципи словоутвору і основний лексичний запас цієї класичної мови, який – з незначними втратами – успадкувався усіма романськими мовами і – великою мірою – увійшов до словника германських і слов'янських мов. У щойно наведеній низці англійських лексем з основою *count-* співпали абсолютно різні латинські слова (основи). З історії французької мови відомо, що лат. *computare* "рахувати" набуло у ній спершу форми *compter*, а далі дисимілювалося у *conter* (*cette graphie l'emporte afin de distinguer le sens de "calculer" de la variante sémantique "conter"*), що звузило семантику до значення "передавати інформацію, розповідати": казки Шарля Перро так і називаються – "*Contes de ma mère l'Oye*" (1697). Звідси – значення англ. *account* "перелік, звіт, повідомлення", при *to count* "лічити" і (*ac*)*count* "рахунок". Ця ж семантична калька існує у німецькій мові: *erzählen* "розповідати, ділитися інформацією" і *zählen* "рахувати", *Zahl* "число": тема вартує окремої курсової роботи, оскільки обставини появи аналогічного явища в англійській – *to tell* "розповідати" (< ст.анг. *tellan* "лічити"), *tale* "оповідь, казка" (< ст. англ. *talū* "число") – не з'ясовані, а відомо, що ці слова були запозичені ще у прагерманську мову з праслов'янської ("ділити", "діло мовити"; [2. – 2, с. 90]). Повторно ці латинізми були запозичені безпосередньо з наукової метамови 20 ст. як, відповідно, *to compute* "to count-лічити; нім. *komputieren*", *computer* "counter-рахівник; нім. *der Computer*", *computation* "count-підррахунок, нім. *die Komputation*".

Омонімію інших слів так само пояснюється компаративістично: англ. *counter* як префікс (*count*point "контрапункт, фр. *contrepont*, нім. *der Kontrapunkt*") – це лат. *contra* (прийменник / прислівник), від якого, також, походять ст. англ. *contree* > *country* "протилежний [від міста] бік, місце осторонь > сторона, ст.сл. *страна*", прикметник *contrary* (< лат. *contrarius* "протилежний"), etc. До лат. *continentia* "стриманість" (*con* + *tinentia*, субстантивований дієприкметник I від *tenere*) зводяться англ. *contenance* "т. с." та *countenance* (< сфр. *countenance*). Від латинізму *comitatus*, дієприкметника II від *comitor* (< *comes* "супутник" < *com*+*ire*) походить – за посередництва сфр. *conté* – англ. *county* "графство", від якого – *count* "граф" (*viscount* "віконт, віце-граф"). Власне кажучи, в усіх наведених прикладах маємо зразки найпоширенішої лексемної морфології: основа + префікс / суфікс (*com* + *put* + *er*).

Суть морфологічного аналізу для компаративістичного аспекту вивчення мов можна підсумувати наступним чином: це уміння визначити граматично значимі складники слова – морфеми – та на їх рівні зіставляти різномовні лексеми та їх синтаксичні комбінації. Оскільки грека, латина й усі романо-германські та слов'янські мови належать до сім'ї індоєвропейських мов, то превалююча більшість коренів (кореневих морфем) у них спільна, але відрізняється фонетично (фонологічно). Фонетичні закони кожної мови вивчається на курсах їх історії, – як-то закон "зміщення приголосних" у спільногерманській фонетиці, коли прамовні (індоєвропейські) глухі змичні *p*, *t*, *k* зазвучали як щілинні *f*, *th*, *h*, такі ж дзвінки *b*, *d*, *g* "оглухли" у ті ж *p*, *t*, *k*, а дзвінки змичні з придихом *bh*, *dh*, *gh* утратили його, перетворившись у попередні оглушені (відкрив це явище Рasmus Раск, а систематизував до статусу "закону" Якоб Грімм). Облесно чути, що український народ і його мова – дуже древні, але українська нація є однією з наймолодших... То чи не пора зробити "євро-ремонт" вітчизняної філології і почати, урешті, готувати фахівців-поліглотів, які б свідомо і совісно "несли в народ" від покоління до покоління науково визнані граматичні факти древності його мови, а не лише культурно-побутові чи суспільно-історичні, які, до того ж, мало достовірні без лінгвістичних реалій.

Порівняно з романо-германськими, українська мова найкраще зберегла фонетизм дієслівних та іменних основ і їх морфеміку. Іменники за основами, як відомо, класифікуються на відміни (деклінації), дієслова – на дієвідміни (кон'югації), тобто, – на типи граматичного відмінювання, знання правил яких, фактично й визначає знання мови.

Найкращим доказом спорідненості згаданих мов є форми відмінювання одного із найдревніших дієслів, що у латинській має інфінітив *esse* (фр. *être* походить від народно-

латинської форми **essĕre* < *esse*), у німецькій *sein*. У готській та слов'янських мовах цей інфінітив заміщений іншим, суплетивним ("*wisan*", пор. нім. перфектний дієприкметник у *Ich bin gewesen*; ст.сл. "**быти**", укр. "**бути**", пор. нім. 1, 2 о. о. презенса *Ich bi-n, du bi-st*, лат. перфект *fu-i*). Імовірно, у слов'янських мовах інфінітивна (неозначена) форма цього дієслова, – а інфінітив утворився найпізніше з усіх вербоїдів (безособових дієслівних форм) і тому найбільше відрізняється по мовах – асимілювалася з інфінітивом іншого дієслова – "їсти" (псл. *"**Бс-ти**", з "ятем" у корені $\sqrt{\text{ĕs-}}$: "**Бс-ти** < *"**Бд-ти**", з "ятем" у корені $\sqrt{\text{ĕd-}}$, *dt > tt > st*, як у "пас-ти" : "пад-у" або лат. *vid-ere* : супін *vidtum > visum*) і вийшла з ужитку. Для порівняння: російський армійський вислів "Есть, товарищ майор!" може сприйматися і як підтвердження розуміння наказу воєначальника та готовність його здійснити, так і оптатив-заклик "їсти [ідіть]"...

Німецький інфінітив *sein* – пізній, літературної доби: це форма множини різновиду оптативу на *-i-* (пор. сучасне *sie sei-en*, з *-e-n* особового закінчення 3 о. мн. *-ent0 /-ont0*, яким в українській відповідає *-ять / -ють*: *їд-ять / бува-ють*).

Відтак, як це прекрасно доводить 1 о. о. чи 3 о. мн. презенса індикативу, латинська мова (**s-um, s-unt**), готська (**i-m** = англ. **I a-m, si-j-un** = нім. | **s-ind**) та старослов'янська (**ієс-мь, с-уть**) є галузками одного дерева. У готській, як і в старослов'янській, ще були форми двоїни: *siju* (ст.сл. **ієсвѣ**), *si-juts* (**ієста, ієсте**). Романські мови успадкували латинські форми, хіба що фонетично трохи їх "спотворили": лат. *ego sum* > фр. *je suis*, ісп. *yo soy*, іт. *io sono*...

Не зайве акцентувати, що філологія – фах нелегкий, тому для досягнення ефективних результатів потрібна працьовитість, адже доводиться детально опановувати закони загального і порівняльного мовознавства, ілюструвати їх прояви спершу у типологічному порівнянні в базових мовах (латині, готі та староанглійській і старонімецькій, старослов'янській та українській), а потім – у сучасних іноземних мовах. Зрозуміло, що для належного труду викладачам і студентам необхідні добрі моральні та матеріальні умови: євро-стандарти у національній філологічній освіті гарантуються аналогічними у суспільному побуті. Попри те, філологічна освіта в Україні відчутно більш якісна, аніж у Європі та Америці, що й не дивно: українська мова устократ граматично складніша, аніж сучасні романо-германські мови без відмінків, особових та видових форм дієслова, динамізму акцентуації та інтонації, вільного – індоєвропейського типу – порядку слів у реченні та морфем (афіксів) у слові. В англійській мові нема навіть категорії роду і закінчень (флексій), тому і приділяємо рідній мові значно більше свідомої уваги та історичної шани, аніж носії згаданих мов. Крім того, усі романо-германські мови уже добре вивчено і систематизовано, їх політичний статус усталено, чого не скажеш про українську мову. Досі-бо змушені і чужого научатись, й свого не цуратись, – не лише учити рідну та чужі мови зубрячкою заялжених топиків і корпінням над нудними шаблонними вправами на уживання "потрібних" слів, а творчо підходити до аналізу кожного слова (частини мови), прослідковувати його історію (етимологію, деривацію) та побільше читати іноземну літературу, головню класиків, де автор уживає це слово. Латинізм є основою романських мов і становлять понад половину германської лексики, тому латинсько-слов'янська і латинсько-германська компаративістика дарує добру можливість читати в оригіналі й розуміти ідейно та лексично дуже близькі, незважаючи на різномовність, літератури, – передовсім твори Відродження, епохи гуманізму, неокласиків і сентименталістів (який є епігонами попередніх, принаймні, в англійській літературі). Так само схожі і добре зрозумілий лексико-семантичний арсенал древньої та сучасної науково-технічної літератури різними мовами, бо її терміни – це лексеми метамови (усім зрозумілої мови НТП). Але без компаративістичного методу ніяк не обійтися, коли доводиться опрацьовувати літературу переломних часів – Реформації, Романтизму, модернізму та постмодернізму, упродовж яких мови збагачуються словотвором (дериватами), запозиченнями й неологізмами, які, іноді, створюють перекладознавчі труднощі. Тоді лише виявлення філологічного прийому автора чи перекладознавчої думки інтерпретатора і знання відомого їм оперативного матеріалу

(source > target languages) дозволить вірно зрозуміти текст. Водночас, компаративістичний аспект виявляється найдієвішим при роботі з різномовною літературою (читання, розуміння, переклад) та у навчанні чужих мов, тобто – це незамінимий елемент пізнавальної, освітньої діяльності. У загальнокультурному плані, цей аспект важить як фактор психології творчості, когнітивної психології, філософії та історії мови, тощо. Що ж до його ролі у розвитку [іномовної] комунікації, то слід підкреслити його значимість у формуванні фонетичних умінь (вимова слова диктується знанням його походження), асоціативній активності (набір дериваційних форм спрощує і полегшує спілкування) та психологічній урівноваженості (обізнаність з морфологією частин мови забезпечує лише граматично правильні форми і контролює нормативність та етику спілкування).

Принциповою одиницею морфологічної будови є основа [слова], – незмінна при відмінюванні лексеми її частина, що виражає семантичне і граматичне значення. Одним із параметрів комп'ютерних словників є опція "основа", як от у "ABBY-LINGUO": "дієслово (to) *inquire*: base – *inquire*; 3-rd person – *inquires*; past – *inquired*; past participle – *inquired*; present participle – *inquiring*". Термін "основа" – семантична калька з грецької: по-німецьки – *der (Wort) stamm*, по-французьки – *theme, base* "база"; по-англійськи так само: "base – the *stem* or *root* of a word to which suffixes are added" [17, с. 80]: "база – тематична чи коренева основа, до якої додаються суфікси".

Незнання основ (головно – іменних та дієслівних) – найпоширеніша причина мовної плутанини і проблем перекладу. Скажімо, іноземець, який поверхнево знає українську мову, легко утворить від ім. ч. р. "граф" іменник ж. р. – "граф^а", а від ім. ж. р. "графиня" – ім. ч. р. "графин", хоча ці слова мають різні основи. Так само легко – але неправильно, бо без знання лексемних основ – можна утворити жін. рід іменників на кшталт: "*селезень* : *селезінка*", "*риба сом* : *рибосома*", "*герб* : *гербата*", "*попіл* : *попелюшка*", "*олень* : *Олена*", "*рак* : *раковина*", "*дім, дому* : *домовина*", "*муха* : *мухомор*", "*палець* : *палиця*", і т. п. Одним штрихом важливість компаративістичного аспекту у методиці викладання іноземних мов можна показати наступною низкою прикладів з такої дуже древньої мови, як латинська: якщо у 1 ст. до н. е. Марк Туллій Ціцерон уживає слова *anser, facio, furia, nosco* та багато інших, які в індоєвропейській прамові мали звучання повнозвучніше, як – відповідно – їх сучасні українські аналоги "*гусь*" (пор. англ. *goose*, голл. *gans*, швед. *gas*, ісл. *gas*), "*дію*" (пор. гот. Ік *tau-j-a*, англ. I *do*, нім. Ich *tu-e*), *знаю* (I *know*, Ich *kenne*), *дур*, ст. сл. *дурь*" (слід звернути увагу, що корінь останнього слова – "дути, дму", тобто – це суфіксована *-p-* основа ж. р. на *-i-*, що утворена дуже давно, за тисячоліття до класичної літературної латинської мови, у якій воно – та багато інших слів – уже до невпізнаності фонетично спотворене: *d > f* (*fu-g-i-a*, з нормалізованим вторинним закінченням жін. р. I відміни; пор. *fim-us* = ст.сл. "д^ым-ъ").

Найголовнішою з дієслівних основ є основа теперішнього часу дійсного способу. Найдревнішим її типом є основа *коренева (атематична)*, до кореня якої додаються особові закінчення. Таких основ збереглося небагато: укр. "*ід-ять, дад-уть*", лат. *ed-unt, d-ant*, ісп. *s-ou* "стсл. *єс-мь*", es "*єси*", *das, dan* "даси, дадуть", фр. (il) *es-t* "лат. *es-t*" : (ils) *s-ont* "лат. *s-unt*", англ. *a-t* "*єс-мь*", лат. *s-um* "*єсмь*", *is* "*єс-ть*", *do* "дію", нім. *is-t* "*єс-ть*", *tue* "дію". По-суті, це – сам корінь ($\sqrt{\quad}$), не розширений ніяким додатковим елементом: лат. 1 о. мн. презенсу *imus* "*ідемо*": $\sqrt{i-}$ + флексія *-mus*.

Тематична основа включає корінь та один чи декілька елементів флексії (частини слова, що перемінюється при відмінюванні). Наприклад, в укр. "*ідемо*" до кореня **i-* долучений – на відміну від латинської форми – суфікс *-de-*, а тоді вже – особова флексія (закінчення) *-мо*; ясно, що латинська коренева основа – древнішого типу, ніж суфіксована слов'янська. Готська і українська мови виказують разючу тотожність у формі презенса дієслова *tau-j-an* "дія-ти" (мають основу на йотований суфікс: Ік *tau-j-a* = "я ді-й-у", тут у корені "ять"), якого не знає російська (її "действую" має відіменну основу).

Слов'янські мови розвинули афіксальну перфективацію, романо-германські – тенсову. Утворення термінативного значення (спрямованість дії на результат) в українській мові здійснюється у трикутнику

- 1) **НО** – недоконаний означений || 2) **НН** – недоконаний неозначений
|| 3) **Д** – доконаний.

НО протистоїть **НН** так само, як і **Д**, звідки антиномія: **НО** : **НН** = **Д** : **НО** ("стоїмо : стаємо = стоїмо : станемо") і зближення недоконаного означеного виду з доконаним на тлі дії неозначено-недоконаного виду. Дієслова недоконаного виду можуть утворювати похідні доконаного (перфективного) виду. В українській мові для *перфективації* дієслова застосовують префіксацію або суфіксацію. Приміром, суфіксом-перфективантом є *-н-*: "кличе" (недоконаний неозначений вид) : "клик-н-е" (доконаний вид), "кидаю : кину, двигаю : "двиг-н-у, зітхаю : зітхну"... Такі суфіксовані морфемою *-н-* похідні дієслова називаються *перфективованими*, оскільки цей суфікс надає їм перфективного, доконаного виду. В українській мові існує специфічний тип форми цього суфікса-*перфективанта* з елементом інфінітивної основи *-а* що утворює експресиви: "двиг-а-ти, двиг-а-н-у, свист-а-ти, свист-а-н-у".

Продуктивнішою, однак, є *префіксальна перфективація*: укр. "двигаю : по-двигаю; кличе : за-кличе", англ. to lie "брехати" : to belie "оббрехати", нім. tragen "нести" : ertragen "перенести, знести=стерпіти", фр. courir "бігти" : parcourir "пробігти", іт. cecare "сліпити" : accecere "осліпити".

Перфективація – загальновідомий термін у романо-германському лінгвістичному середовищі: *erwerben* ist eine *perfektivierende Präfigierung* zu einfachem *werben* "дієслово *erwerben* "завербувати" є зразком перфективаційної префіксації простого дієслова *werben* "вербувати" [15, с. 232]. Як самозрозуміло з назви терміну, "**перфективація**" має значення "надання прикмети перфекту (результативності дії у теперішній час)": тому, у романо-германських мовах можна *перфективувати* дієслово засобом тенсової заміни форми дієслова у презенсі на форму у перфекті: англ. I whistle / am whistling : I have whistled / have been whistling (це – *тенсова перфективація*). В українському перекладі: "я свищу / свистів" : "я свиснув (*суфіксальна перфективація*) / посвистів" (*префіксальна*).

Тенсова перфективація так чи інакше притаманна усім характеризованим мовам, оскільки усі їх тенси мають не тільки часові, але й видові (аспектні) значення (нім. es regnet : es hat geregnet). "Найхарактернішою особливістю англійської мови є здатність її континуальних тенсів виражати не лише і не так хід, манеру виконання дії (нім. die Aktionsart), як її вид (нім. der Aspekt): перший передається афіксально (але в англійській афіксів небагато), а другий – за допомогою тенсів (аспектуальна опозиція недоконаного виду continuous решті аспектів). Тобто, має місце не лише *тенсова перфективація* (з допомогою perfect), але й *тенсова деперфективація* (через perfect continuous)" [12, с. 66].

В українській **деперфективація** (утворення дієслів/основ недоконаного виду з дієслів/основ доконаного виду) - здійснюється тільки суфіксально ("ати, айу, увати, уй-у, вати, овуй-у": "подвигаю, закличе", доконаного виду: "подвиг-уй-у, за-клик-ай-у", недоконаного виду). Такі дієслова з відновленням – за допомогою йотованого суфікса-деперфективанта – значенням недоконаного виду є *деперфективованими*.

Це – явище древнє, однак доцільність його застосування у вивченні іноземних мов ще недостатньо методично обґрунтована. Скажімо, у латинській мові дієслово *dormio* "сплю" точно відповідає укр. "дремлю-*дрем-й-у" (від його основи походить неозначеного виду "дрімаю"; пор. англ. I dream, нім. Ich träum-e, умлаут і суфікс *-e-* якого виказують основу презенсу на *-йе-* деномінатива від іменника der Traum "сон, дрімота"). Натомість, лат. *condormire* "задрімати, заснути" є префіксально перфективованим, а *dormito* "засинаю" (*dormit-are*, інхотатив до *dormire*, похідне від основи суфіна *dormit-um*), - суфіксально перфективованим

(термінативним). Звідси – іт. *dormice-chi-àre* "дрімати", суфіксально деперфективоване і зі значенням неперфективованого *dormire*.

Висновки. Завдання морфологічного аналізу основи є трояким: прослідкувати тип деривації слова, визначити приналежність до певного семантичного поля і, відтак, в'яснити його контекстуальне і синтаксичне значення. Від виконання цього триєдиного завдання відчутно залежить глибокість знання іноземних мов та рідної мови, а це безпосередньо впливає на якість кожнобічного перекладу. Відтак, морфологічний аналіз ефективний для: вивчення давніх мов, перш за все, латинської та старослов'янської, а також – давнього і середнього періодів усіх романо-германських мов та готської і тих германських мов, де збережені показники дієслівних та іменних основ (німецька, ісландська, шведська); французької та інших романських мов, які у деривації і словотворі опираються або на основи, що успадковані з латинської мови, або на новостворені за існуючими нормами; англійської мови (також – голландської, данської, норвезької), які мають мінімум морфологічно протиставлених основ (презенса та претерита у дієсловах, відмінків у особових займенниках, однини і множини в іменниках); а також для поглибленого вивчення рідної мови, інших слов'янських мов та компаративістичних досліджень в освітніх і наукових цілях.

Література:

2. Бровченко Т. Основи контрастивного аналізу мов // Порівняльні дослідження з граматики англійської, української та російської мов. – К., 1981. – 219 с.
3. Етимологічний словник української мови: У 7-ми томах. – К. : Наук. думка, 1982. – 2006.
4. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 томах, 12 книгах. – Том 1. – К. : Наукова думка, 1991. – 634 с.
5. Жлуктенко Ю. Порівняльна граматики української та англійської мов. – К. : Наукова думка, 1960. – 232 с.
6. Задорожний Б. Порівняльна фонетика і морфологія готської мови. – Львів: Вид-во ЛДУ, 1960. – 298 с.
7. Мейє А. Общеславянский язык. Пер. с франц. – М., 1951. – 492 с.
8. Палиця Г. Порівняльна типологія німецької та української мов. – Дрогобич, 2005. – 116 с.
9. Рацул А. Порівняльна характеристика технологій навчання іноземних мов у другій половині ХХ століття. – Рідна школа. – 2007. – № 4. – С. 50–52.
10. Росовецький С. Якого оновлення потребує українська компаративістика: нотатки традиціоналіста. – Слово і час. – 2003. – № 5. – С. 19–30.
11. Теоретичні засади викладання іноземної мови як другої спеціальності – Теоретичні аспекти викладання іноземної мови як другої спеціальності: Наукові записки методики / За редакції Сосяк М. М. – Вип. 1. – Дрогобич: ДДПУ, 2008.
12. Терлецька Л. Нові тенденції навчання іноземної мови на Заході. – Вісник романо-германської філології / За ред. Кемєня В. П. – Вип. 4. – Дрогобич, 2009. – С. 169–175.
13. Шалата О.М. Дієслівні системи української та романо-германських мов: монографія. – Дрогобич: Посвіт, 2013. – 328 с.
14. Шишмарев В. Историческая морфология французского языка. – Москва–Ленинград, 1952. – 268 с.
15. Henry V. A short comparative grammar of English and German. – New York: MacMillan & Condition, 1894. – 382 p.
16. Kluge Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache. – Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1995. – 921 s.
17. Korunets I. Contrastive Typology of the English and Ukrainian languages. – Vynnyts'a: Nova Knyha, 2003. – 461 p.
18. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury, CT: Lexicon Publications, Inc., 1993. – 1149 p.
19. Shalata O. An Abridged Course on Comparative Typology of English and Ukrainian. – Drohobych: Kolo, 2006. – 55 p.
20. Zadorožnyi B. Geschichte Laut- und Formenlehre des Deutschen. – Львів: Вища школа, 1987. – 302 с.